

HAVAS ÁGNES

Eszterházy Pál: Egy gondolom Táncz Enek

Egy Szép Rosa Virágrul

Eszterházy Pálnak, a XVII-XVIII. század fordulóján élt főur-költőnek egyik kiadatlan verse ez. Az ének a XVII. század második feléből való. Kézirata: OL, Pál nádor iratai, P 125,54, 11896,124a.

Kilenc versszakos, alkalmi szerelmes vers. A külön lapon lévő kézirat nem folyóírással írott, hanem nyomtatott betűkkel rajzolt. Eszterházy verseinek sajtó alá rendezésén dolgozva, többi versének, eredeti verskéziratainak ismeretében, s a stílus, a szóhasználat és a helyesírás azonosságait figyelembe véve ezt a verset Eszterházy Pál eredeti költeményeként vizsgálom. A kézirat alapján nem tudhatjuk, hogy elküldte-e írója a verset vagy nem, de valószínűleg elküldésre szánta.

Retorikai elemzés

A cím az exordium is, amely a figyelem felkeltését szolgálja. A rosa virág metafora rejti magában a szerelmes vers ihletőjét, aki minden valószínűség szerint Eszterházy Orsolya volt, Pál féltestvérének leánya, a nádor első felesége. A vers legnagyobb része a propositio, melyben az első három versszak, a narratio, a beszédhelyzetet illetően az alaptörténetet mondja el:

Bujdosásban lévén elmélkedésemben
Midőn volnék egykor belső gyötrelemben
Nyilat löve kis Cupido
Nyilat löve kis Cupido
Keserves szivemben.

Kiért el lankadván le kölléték fekvem
Fáradtságom miatt mély álomban esnem
De az tüzes sebek miatt
De az tüzes sebek miatt
Nem nyughatik lelkem.

Mert előttem Rosa Ő magát mutattya
Kinek messziről is terjed szép illattya
Mint kívánnám hogy hajolna
Mint kívánnám hogy hajolna
Hozzám akarattya.

Most következik a talán partitionak nevezhető leíró jellegű rész, mely a kedves külsejét "szedi pontokba":

Kinek mint egy Rubint, ajaka úgy fénylik
Vagy mint Kárbunkulus, szépen veresellik
Két ragyogó szemecskéje
Két ragyogó szemecskéje
Mint tűz úgy villámlik.

Fejér liliomhoz hasonló ő torka
Mint fényes nap villott tündöklő homloka
Minden kerti virágoknál
Minden kerti virágoknál
Ékesb ábrázattya.

Ezután az argumentatio két versszakon át levonja a következtéseket:

Ezért az kívánságh szivemet kergeti
Sok gondolatimat mindenfelé veti
De fájdalmas gyötremelemnek
De fájdalmas gyötremelemnek
Végét nem érheti.

Mert nagy sebet csinált Cupido szivemben
Kivel kinoztatik kegyetlenül lelkem
Midőn látom, hogy szép rosám
Midőn látom, hogy szép rosám
Idegen töllem.

Az utolsó előtti versszakban változik a beszédhelyzet, az eddig csak feladóval, s címzett nélkül elmondott gondolatok után Cupido felé fordul a költő:

Állj meg kis Cupido, fordítsd kézijadat
 Ne ujítsad tovább keserves kinomat
 Hajtsd hozzám szép nyiladdal
 Hajtsd hozzám szép nyiladdal
 Kedves virágodat.

Az utolsó versszakkal együtt ez a versszak a peroratio, s a 9. versszak a gondolati összegzést tartalmazza, amely a remény kifejeződése:

Egy magános helyben szomorú elmémben
 Versemet így végzém lévén reménységben
 Hogy megbusult fejem lészen
 Hogy megbusult fejem lészen
 Szép rosám kedvében.

Néhány megjegyzés a vers zeneiségéről:

Metrikai szerkezet

A versmetrikai képlete a következőképpen alakul:

Bujdosásban lévén / elmélkedésemben	<u>a₁₂</u>	felező tizenkettes
Midőn volnék egykor / belső gyötrelemben	<u>a₁₂</u>	" "
Nyilat löve kis Cupido	<u>b₈</u>	felező nyolcas
Nyilat löve kis Cupido	<u>b₈</u>	" "
Keserves szivemben	<u>a₆</u>	

Tehát: a₁₂ a₁₂ b₈ b₈ a₆

Ennek a képletnek megfelel az egész vers, egyetlen kivétellel, a 7. versszak utolsó sora csak ötszótagu. Ezt a legnagyobb valószínűség szerint hibának kell tekintetnünk, mivel nincs különösebb funkciója a rövidítésnek, s az adott metrum egyébként következetesen végigvonul a versen. Hargittay Emil népdal-szerkezeti vizsgálatai alapján, kb. 1000 népdal szerkezetének ismeretében, s az RMKT XVII. sz. 3. kötetének anyagát is ismerve, tudomásomra hozta, hogy egyetlen ilyen metrikai képletű darabra akadt, az RMKT XVII. sz. 3. kötetében, 35. szám alatt. (Az erős magneshez hasonlatos solimom...)

Az Eszterházy versben az adott képletben az ismétlésnek különböző szintjei fordulnak elő (ld. a fenti képletet).

Az adott keretet versszakonként a következőképpen töltik ki a sorok:

Az első két sor minden versszakban egy-egy mondat, a harmadik-negyedik sor azonos, s itt következik egy enjambement, s a mondat az utolsó sorban zárul. Ez alól kivételt képez az első és utolsó versszak. Csak itt nincs állitmány az első sorban, így teljes mondatot csak az első két sor együtt képez.

Bujdosásban lévén elmélkedésemben
Midőn volnék egykor belső gyötrelemben

ill. Egy magános helyben szomorú elmében
Versemet így végzém lévén reménységben.

A ritmus

Első hallásra is táncénekhez méltó ritmusosságra figyelhetünk fel a versben. A legegyszerűbb, kinálkozó dallam-ritmus a következő:

Mivel ez a ritmus teljesen leegyszerűsített, ebből a képletből leolvasható a metrikai ismétlődési szintekhez hasonló ritmus-ismétlődés.

Statisztikailag kiszámoltam az átlag-szövegritmust, amely a természetes időmértéket, a szótagok hosszúságát-rövidségét veszi figyelembe a kiejtés szerint.

Ez a ritmus csaknem teljes egészében eltér az előbbi egyszerű képlettől, amely arra utal, hogy bonyolultabb lehetett a dallam az általam elképzeltnél.

A cím értelmezése

Már Balassinál is előfordul két hasonló ad notam jelzés. A "Beteges lelkem ismeg énnekem" kezdetű vers az "Magam gondolt nótájára" énekelhető, az "Áldott Julia kiballagtába" kezdetű pedig "Az Magam gondolván nótájára" ad notam jelzést viseli. Balassinál vitatott a kifejezés értelmezése, hiszen nála egyértelműen dallamról van szó, s kérdés, hogy saját maga találta-e ki a dallamot. Eszterháznál azonban kínálkozik a megoldás: a nádor maga is szerzett zenét, játszott virginálon, és gyermekeit is taníttatta Sopronban virginálon játszani. Ezenkívül az ő versének nincs ad notam jelzése.

A nádor udvarában két zenekar is működött, egy templomi és egy világi zenét is játszó, amelyet különösen hadjáratok idején foglalkoztatott előszeretettel, ha a táborozások idején nem egyházi zenét is kívánt hallgatni. Erről egy lajstrom is tanusodik, melyben a nádor udvarnépe és tábori kísérete között "Muzsikások" címszó alatt a következő felsorolás szerepel:

Hegedüs Géczi	4 német trombitás
Czinbalynos	kismartoni kápolnába valók-nyolcan
3 lengyel sipos	egy rézdobos
6 magyar trombitás	2 tárogató-sipos

Összehasonlítva a zenészek számát (25) mondjuk az inasok, étekkfogók, szakácsok, kukták és más mesteremberek számával, az utóbbi csoport összesen éppenhogy kiteszi az előbbi csoport létszámát. Ezen kívül a "táborban való szükséges dolgok" feliratu lajtsromban Eszterházy sajátkezü fogalmazványában a társzekér, konyha-kocsi, vasas ágy, kamara szék és tábori asztalok között felleljük a lengyel siposokat, rézdobost és trombitás németeket is.

Valószínű, hogy a zenét szerető és színvonalasan művelő Eszterházy maga találta ki egy dallamot, s ehhez igazította a versét. A kifejezés: egy gondolom tánc ének tehát nemcsak a szöveg kitalálásáról tanusodik, hanem bizonyos dallamról is, melyet a költő maga szerzett. A "gondolom" igei alak tehát ebben a kon-

textusban névszói tartalma. A magyar nyelvben ma is él hasonló formában ez a szó, hiszen mondjuk: "gondolom-formán", "gondolomra". Ez ötletszerűséget, pontos példa vagy mérce hiányát jelentheti.

Eszterháznak, akinek gyermekkorában - ügyes táncos lévén - a császári pár előtt kellett hajdutáncot táncolnia, van több más táncverse és éneke is.

Ez a vers nem különösebben emelkedik ki a korszak átlagából, mivel azonban kiadatlan és ezáltal ismeretlen, egy rövid elemzésre érdemesnek tartottam.